

OSMANLI'NIN 1853'TE RUSYA'YA SAVAŞ İLAN ETMESİNDE ASKERİ DENGİNİN ROLÜ

THE ROLE OF THE MILITARY BALANCE IN THE OTTOMAN WAR DECLARATION AGAINST
RUSSIA IN 1853

ALİ BALCI*

ABSTRACT

Why the weaker Ottoman Empire preferred to attack on Russia, one of the great powers at the time, in 1853, leading to the Crimean War? Despite the gigantic literature on the Crimean War, it is still unclear why the Ottomans declared war on the Russians in 22 October 1853. This paper will focus on changing naval and military balance between the Ottoman Empire and Russia throughout the year 1853 as a casual variable in explaining the war decision. Accordingly, it looks at three factors, the defense of the straits against a sudden Russian attack, the naval balance in the Black Sea, and military balance in the Danube and Caucasian fronts.

Keywords: 1853 Crimean War, the Ottoman Empire, Russia, Military Balance.

ÖZ

Neden zayıf bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu, 1853'te o sırada büyük güçlerden biri olan Rusya'ya savaş ilan etmeye karar verdi? Kırım Savaşı konusundaki devasa literatüre rağmen, Osmanlıların 22 Ekim 1853'teki savaş kararının temel sebepleri hala net olarak açıklanmış değil. Bu makale, savaş kararını açıklayan bir değişken olarak Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki donanma ve kara gücü bağlamında askeri dengede 1853 yılı boyunca yaşanan değişime odaklanıyor. Bu doğrultuda makale, ani bir Rus saldırısına karşı Boğazların savunması, Karadeniz'de donanma dengesi ve Tuna ve Kafkas cephelelerinde askeri denge olmak üzere üç faktöre bakıyor.

Anahtar Kelimeler: 1853 Kırım Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, Askeri Denge.

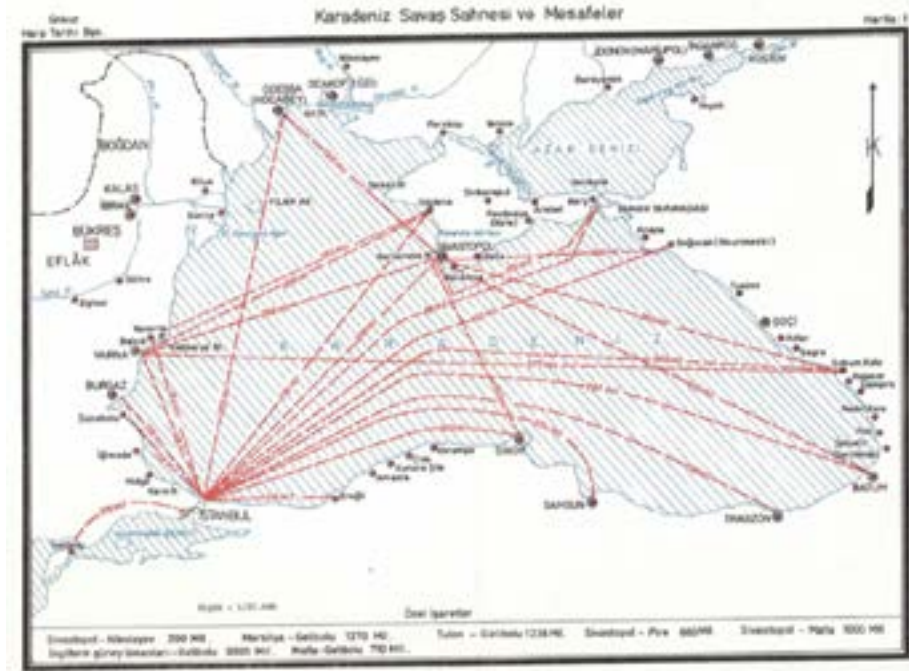
Orchid id: 0000-0003-4429-9318

Gönderim Tarihi: 10.01.2019 Kabul Tarihi: 15.03.2019

* Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

1853 Kırım Savaşı Osmanlı'nın dönemin iki büyük gücü olan Fransa ve İngiltere ile ittifakı nedeniyle tarihçilerin hep ilgisini çekti. Dolayısıyla savaşın neden ortaya çıktığı ve seyri ile ilgili çok sayıda akademik çalışma hazırlandı. Fakat, genel olarak savaşın açıklanmasından ziyade Osmanlı'nın neden Rusya'ya 22 Ekim 1853'de savaş ilan ettiği çok daha ilgi çekici bir sorudur. Soruyu şu şekilde formüle edebiliriz: Neden zayıf bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu, daha önce sürekli yenildiği zamanın büyük güçlerinden biri olan Rusya'ya karşı savaş ilan etti? Bu durum, yani iki ülke arasındaki güç dengesizliği, o kadar açıktı ki, Rusya'nın o dönem Londra Büyükelçisi olan Baron Brunnow, özel elçi olarak İstanbul'da bulunan Menşikov yeni anlaşmalarla Rusya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzunu artırmaya uğraştığı bir sırada şu ifadeleri kullanmıştı: “daha uzun ya da daha kısa, daha katı ya da daha yumuşak, aramızdaki antlaşmalara eklenecek yeni bir madde Osmanlı üzerindeki nüfuzumuzu değiştirmeyecektir. Çünkü bu [nüfuz] sözlerde değil olgulardadır. Rusya güçlüdür, Türkiye zayıftır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun mezar taşına çoktan kazanmıştır” (Temperley, 1936: 304). Dolayısıyla soru çok daha ilgi çekici bir hal almaktadır: Şayet Osmanlı karar vericileri bir intiharı tercih etmedilerse, Ekim 1853'te Rusya'ya savaş ilan etme kararını hangi motivasyonla aldılar?

Resim 1: Basarabya (Odessa'nın Güneybatısı), Tuna Eyaletleri (Wallachia-Eflak ve Moldavya-Boğdan), Karadeniz'i ve İstanbul'un konumunu gösteren bir harita (Besbelli, 1977: 12-13)

Osmanlı İmparatorluğu'nun böylesine riskli bir kararı neden aldığına dair çok sayıda açıklama mevcuttur. Bir grup tarihçi Osmanlı devlet adamlarının İngiliz basınındaki Osmanlı yanlısı yayınları İngiltere'nin resmi görüşü zannederek, aşırı özgüvenle savaş ilan ettiklerini yazar (Badem, 2010: 90; Slade, 1867: 99). Bir başka görüşe göre, Savaş Bakanı olan Damat Mehmed Ali Paşa'nın başını çektiği savaş yanlısı devlet adamlarının kararlı politikası İmparatorluğu savaşa sürüklemiştir. Üçüncü görüş ise, güç dengesine odaklanır ve Avrupa'daki büyük güçlerin (İngiltere ve Fransa) Rusya'ya karşı mobilize olmasını ve bu doğrultuda İmparatorluk yanında yer almasını Osmanlı'nın savaş ilan etme sebebi olarak gösterir. Son olarak ise bir başka grup dönemin İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Stratford Canning'in Osmanlı devlet adamları üzerindeki nüfuzuna ve onları savaşa ikna etmesine odaklanır.¹ Fakat mevcut cevaplardan hiçbiri krizin başladığı 1853 Şubat'ından savaşın fiilen başladığı 22 Ekim'e kadar Rusya ve Osmanlı arasındaki askeri güç dengesinin değişimini dikkate almaz. Bu çalışma diğer cevapların yanında, değişen askeri güç dengesinin de hesaba katılması ile daha sağlıklı bir savaş kararı analizinin yapılabileceğini göstermeye çalışmaktadır.

Kudüs'teki kutsal yerler konusu uzun bir süredir Rusya'nın desteklediği Osmanlı'daki Ortodoks Hıristiyanlar ile Fransa'nın desteğindeki Katolik Hıristiyanlar arasında tartışma konusu olmuştur. 1852'nin sonunda Fransa askeri tehdidi de masaya koyarak sorunu kendi lehine çözdü. Bunu kabul lenemeyen Rusya, Osmanlı üzerindeki nüfuzunu yeniden restore etmek ve kutsal yerler sorununu kendi lehine yeniden düzenlemek amacıyla iki ayaklı bir politika izlemeye başladı. Bir taraftan Osmanlı'nın paylaşımı için İngiltere ile görüşüp, ani bir baskınla İstanbul'u işgal planları yaparken, diğer taraftan da Prens Menşikov'u bir diplomatik ultiimatöm görevi ile İstanbul'a gönderdi. Menşikov ısrarlı bir şekilde Osmanlı'daki Ortodoksların hamiliğini Rusya'ya veren bir antlaşma talep edince görüşmelerde ilerleme sağlanamadı. Bunun üzerine Menşikov Osmanlı ile diplomatik ilişkileri keserek, 21 Mayıs 1853'te İstanbul'u terk etti. Menşikov misyonu ve Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik planları iki ülke arasında savaşa giden yolun taşlarını döşeyecek politik gelişmeleri tetiklerken, İmparatorluk olası bir savaş ihtimali doğrultusunda askeri hazırlıklara Mayıs ayı itibarıyla başladı. Bu savaş hazırlıklarını üç temel kaygı belirledi: İstanbul'un savunması, Karadeniz'deki donanma dengesi ve son olarak Tuna ve Kars cephelerindeki asker sayılarındaki denge.

1 Stratford'un rolünü özellikle Rus tarihçileri öne çıkarır. Bkz. Nechkina, 1953: 409; Bu bakışın bir eleştirisi için bkz. Gooch, 1956: 47-8

İstanbul'u Korumak

Karadeniz'deki güçlü Rus donanmasına karşı Osmanlı'nın en zayıf halkası başkent İstanbul'du. Rus Çarı Nikolai kutsal yerler konusunda Fransa'ya karşı kaybetmesinin hemen ardından İstanbul başta olmak üzere boğazlar bölgesinin ani ve hızlı bir saldırı ile nasıl işgal edilebileceğine yönelik planlar hazırlatmaya başladı. 19 Ocak 1853'te bu konuda hazırlanmış bir planı imzalayarak, söz konusu seçeneğe ne kadar önem verdiğini net bir şekilde gösterdi (Goldfrank, 1994: 118; Palmer, 1992: 120; Rich, 1985: 27). Öte yandan Osmanlı yöneticileri de Rusya ile olası bir savaşta en zayıf noktanın başkent olduğunu biliyordu ve Mehmed Ali Paşa, o tarihte Osmanlı donanmasında danışman olarak bulunan İngiliz Adolphus Slade'i boğazların savunma kapasitesi konusunda bir çalışma hazırlamakla görevlendirdi (Palmer, 1992: 120; Lambert, 2016: 76; Saab, 1977: 33). Dolayısıyla taraflar arasındaki kriz bir yandan tırmanırken hem Rusya'nın hem de Osmanlı'nın askeri denge konusundaki odak noktalarının başında İstanbul'un savunması geliyordu. Rusya için bu, olası zaferin fırsatını ve ödülünü büyütürken, Osmanlı için olası yenilginin riskini ve maliyetini artıran bir dinamikti.

Tablo 1: Kırım Savaş Kararı Öncesinde Osmanlı'nın Elindeki Bazı Gemiler ve Özellikleri²

Gemi Adı	Türü	Silah Sayısı	Yapım Yılı
Mesudiye	Kalyon	118	1798
Mukaddime-i Hayır	Kalyon	74-76	1806
Necm-i Şevket	Kalyon	80	1815
Peyk-i Mesiret	Kalyon	76	1820
Necim-i Fesan	Korvet	24-26	1824
Kaid-i Zafer	Korvet	22	1825
Ferah Nüma	Korvet	20-22	1826
Nesim-i Zafer	Firkateyn	52-60	1827
Fazullah	Firkateyn	40-48	1828

2 Bu tablodaki veriler önemli ölçüde Sailing Warships web adresinden toplanmıştır. Bkz. http://felipe.mbnet.fi/Other_Navies/Turkish_Navy/turkish_navy.html Bu tablodaki gemi bilgilerinin toplanmasında ayrıca şu kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bakınız (Düzcü, 2012: 396; Demirel, 1977: 20; Houghton, 2012: 48-62) Osmanlı'nın Kırım Savaşı öncesinde elinde bulunan gemiler ve gemi sayılarına ilişkin literatürde çok farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu sorunu detaylı bir arşiv çalışması yapılmaksızın çözmek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle literatürde mevcut verilen rakamlar arasında farklılıkların güç dengelerini etkilemedikleri için olduğu gibi bıraktım.

Feyz-i Mabut	Korvet	20-26	1828
Feyz-ul Ramhan	Firkateyn	1828	1828
Şerefresan	Firkateyn	62-64	1829
Mahmudiye	Kalyon	128	1829
Fethiye	Firkateyn	80-98	1830
Gül-i Sefid	Korvet	26	1831
Mesir-i Ferah	Korvet	26	1831
Necat-i Fer	Korvet	22	1831
Pertev Fesan	Firkateyn	52	1832
Avnillah	Firkateyn	44-56	1832
Suriye	Firkateyn	56	1833
Navek-i Bahri	Firkateyn	56-60	1834
Mirat-i Zafer	Firkateyn	44	1834
Ahter	Brik	20	1834
Teşrikiye	Kalyon	96	1834
Nusretiye	Firkateyn	74	1835
Sihab i Bahri	Firkateyn	56-60	1836
Nizamiye	Firkateyn	60-64	1837
İclaliye	Firkateyn	98	1840
Peyk-i Zafer	Kalyon	84-86	1841
Nir-i Sevket	Firkateyn	96-96	1842
Siat i Seh/ Saiti Seh	Firkateyn	60-62	1845
Peleng-i Bahri	Brik	26	1846
Ceylan-i Bahri	Firkateyn	54	1853
Kervan-i Bahri	Firkateyn	54	1853

Boğazların savunması noktasında iki ülke arasındaki bu asimetrik fark ortadan kalkmadığı sürece İmparatorluk bir savaş kararı alamazdı. Şubat 1853 sonunda İstanbul'a gelen Prens Menşikov beraberinde Basarabya'da konuşlu Beşinci Ordu Komutanı Artur Adamovich Nepokoichitskii'yi de getirmişti. Nepokoichitskii'nin İstanbul savunması hakkında bilgiler toplayıp, rapor hazırlaması Osmanlı devlet adamlarının olası İstanbul baskını konusundaki kaygılarını daha da artırdı. Bu doğrultuda, 30 Mayıs'a gelindiğinde boğazlar savunmasının ilk aşaması tamamlandı ve 22 yelkenli gemiden oluşan bir donanma İstanbul boğazının Karadeniz girişine konuşlandırıldı. Fakat 2 Haziran'a kadar askeri tersanede yapılması planlanan 12 korvette ve birkaç

firkateyn henüz hazır olmadığı gibi (Illustrated London News, 18 Haziran) 1853: 486) Rusya'nın üstün Karadeniz donanması karşısında bu donanma yeterli bir güvenlik sağlamıyordu. Üstelik Menşikov'un İstanbul misyonunun başarısız olması ve Osmanlı'yı Menşikov taleplerini kabul etmeye zorlamak isteyen Çar'ın Haziran ayı sonunda Osmanlı egemenliğindeki Tuna eyaletlerini işgal emrini vermesi İstanbul savunmasını daha acil hale getirdi. 10 Haziran tarihinde Boğaz'ın Karadeniz yakınlarında Rus donanmasının görüldüğü haberinin başkente ulaşması ise tedirginliği daha da artırdı.

Resim 2: Osmanlı donanmasının İstanbul'un savunması için boğazın Karadeniz girişine konuşlanan gemilerini gösteren bir harita, Kaynak, Illustrated London News

Osmanlı kendi donanmasını güçlendirmenin yanı sıra başkenti korumak için iki strateji daha izliyordu. Biri Mısır'dan gelecek donanma ile yerli donanmayı güçlendirmek, diğeri ise İngiltere ve Fransa'yı ikna ederek donanmalarını İstanbul'a getirmelerini sağlamaktı. 18 Haziran tarihli bir gazete haberi İstanbul'daki Mısır beklentisini şu ifadelerle duyurmuştu: "Mısır donanması büyük bir kaygı ile bekleniyor" (Illustrated London News, 18 June (Haziran) 1853: 486). Temmuz başına gelindiğinde İstanbul savunmasında biraz daha yol alındı. Tarabya'dan Karadeniz'e kadar uzanan bölgeye 35 adet gemi konuşlanmıştı ve tersanelerde tamamlanıp boğazlara nakliye edilmeyi bekleyen savaş gemileri bekleniyordu (Illustrated London News, 2 July (Temmuz) 1853: 522). Bu durum hala İstanbul'un savunması için güven vermiyordu ve Osmanlı, Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa'nın vaat ettiği donanma desteğini bekliyordu. Nihayet Ağustos 14'te Mısır donanma desteği İstanbul'a ulaştı ve boğaza konuşlu Türk donanmasına eklendi (Kurtoğlu, 1927: 23).

Tablo 2: Savaş İlamı Öncesinde Osmanlı Donanması ve Mısır Katkısı (Besbelli, 1977: 20; Kurtoğlu, 1927: 23)³

Osmanlı Donanması		Mısır'ın Donanma Katkısı	
Tür	Adet ⁴	İsim	Adet
Kalyon	14	Kırım ve Miftah-ı Cihad	2
Firkateyn	3	Reşid, Dimyat ve Bahira	3
Korvet	9	Cihad-ı Peyker	1
Vapur	14	Nil ve Pervâz-ı Bahrî	2
Brik	7	Cây-ı Ferâh	1
Gulet		Saika	1
Toplam	47		10

Mısır desteğinin gelmesi Osmanlı için büyük bir moral gücü ve maddi destek sağlamış olsa da (Temperley, 1934: 272; Palmer, 1992: 123), Karadeniz'deki teknolojik olarak üstün Rus donanması karşısında yeterince

3 Kalyon: Birinci sınıf muharebe gemisi olan üç güverteli türleri 100-130 arası top taşırken, ikinci sınıf muharebe gemisi olan iki güverteli türü 70-90 top taşımaktadır. Firkateyn: Sürati ve manevra yüksekliği ile öne çıkan bu gemiler 40-60 top taşır. Korvet: 20-30 top taşıma kapasitesine sahip düz gemilerdir. Brik: bu gemiler en fazla 10 top taşırlar. Vapur: bu gemiler pervanelidir ve en fazla 10 top taşır. (Bostan, 1996)

4 Bu konuda çok fazla kaynak birbirinden çelişkili rakamlar veriyor. Bir başka kaynağa göre Osmanlı'nın elinde savaş öncesinde hazır şekilde 6 kalyon, 11 firkateyn, 8 korvet, 13 brik, 5 gulet ve 5 gemi olmak üzere toplam 48 savaş gemisi mevcuttu. Bakınız (Çoker, 1994: 109; Özcan, 2008).

güvenilir bir savunma oluşmuş değildi (bkz. Tablo 3). Dolayısıyla 18 Ağustos'ta toplanan Meclis-i Vala, Osmanlı ve Rusya arasındaki krizi çözmek için Avrupalı devletler tarafından hazırlanan ve Rusya lehine olan çözüm önerisini reddetse de, müzakerelerin devamı yönünde oy kullandı ve çözüm önerisinde bazı değişiklikler talep etti. Osmanlı'yı İstanbul'un güvenliği noktasında daha emin hale getirebilecek şey Fransız ve İngilizlerin donanma desteğiydi. 13 Haziran'da İngiliz donanması, 14 Haziran'da da Fransız donanması Rusya ile krizde Osmanlı'ya destek için Çanakkale açıklarındaki Beşika Körfezi'ne konuşlanmış olsalar da, bunlar ani bir Rus baskımında savunma için yeterli değildi. O tarihte Beşika'dan savaş gemileri ancak iki gün içinde İstanbul'a gelebilirken, Karadeniz'den boğazlara giren Rus donanması bir kaç saat içinde İstanbul'a büyük bir zarar verebilirdi (Lambert, 2016: 76).

Tablo 3: Savaş'ın Hemen Başında Sinop'ta (30 Kasım 1853) Çarpışan Osmanlı ve Rus Savaş Gemilerinin Güçlerinin Karşılaştırılması (Bkz. Tucker, 2009: 1209; Warship International, Winter 1968: 67)

Rus Gemileri			Osmanlı Gemileri		
Adı	Türü	Silah	Adı	Türü	Silah
The Grossfurst Constantin	kalyon	120	Avnillah	firkateyn	44
Tri Sviatitla	kalyon	120	Fazullah	firkateyn	44
Paris	kalyon	120	Nizamiye	firkateyn	62
Imperatritsa Maria	kalyon	84	Nesim-i Zafer	firkateyn	60
Chesma	kalyon	84	Navek-i Bahri	firkateyn	58
Rostislav	kalyon	84	Dimyat (Mısır)	firkateyn	56
Kulevtcha	firkateyn	54	Kaaid-i Zafer	firkateyn	54
Kagul	firkateyn	44	Necim i Fesan	korvet	24
Odessa	buharlı	4	Feyz-i Mabut	korvet	24
Krym	buharlı	4	Kel Safid	korvet	22
Khersonets	buharlı	4	Taif	buharlı	12
			Erkelye	buharlı	10
Toplam		722	Toplam		470

Eylül ayının ilk yarısında İstanbul'da Rusya'ya savaş ilan edilmesi yönündeki sokak gösterileri ve ulemanın Sultan'a baskı yapması Beşika'daki İngiliz ve Fransız gemilerinin İstanbul'a gelmesi için uygun bir ortam sağladı.

Dönemin bir gazetesinin aktardığına göre, İstanbul'daki göstericilerin kızgınlığı Sultan'ı bile tahtından edecek noktaya gelmişti (Illustrated London News, 24 September (Eylül) 1853: 250) ve bundan çekinen İngiliz büyükelçi Stratford Beşika'daki iki İngiliz gemisinin İstanbul'a gelmesini talep etti. Stratford'u zaten bir an önce donanmayı İstanbul'a transfer etmek isteyen Fransızlar izledi ve iki gemi için onlar da izin verdi. 13 Ekim 1853'de iki Fransız (20 silahlı Gomer ve 8 silahlı Mogador) iki de İngiliz gemisinin (16 silahlı Furious ve 14 silahlı Niger) İstanbul'a gelmesi (Temperley, 1936: 351) bir taraftan bu iki gücün olası savaşta Osmanlı'nın yanında yer alacağına yönelik inancı güçlendirirken, diğer taraftan da İstanbul'un savunmasında bu dört geminin ve bir saldırı halinde onları korumak isteyecek Beşika'daki gemilerin varlığı kritik öneme sahip güveni inşa etti (Temperley, 1934a: 665; Temperley, 1934: 278). Artık Osmanlı devlet adamları İstanbul'a ani bir Rus saldırısında ortaya çıkacak riskin ve kaybın o kadar da büyük olduğunu düşünmüyordu.

Karadeniz'de Denge

1853 yılı başında Rusya'nın Karadeniz'deki donanması hem sayı hem de teknoloji olarak Osmanlı donanması ile kıyaslanmayacak derecede üstündü.⁵ Osmanlı'nın kendi çabası ile hatta Mısır ve Tunus gibi eyaletlerinden gelecek donanma desteği ile Rusya'nın Karadeniz'deki donanma üstünlüğünü değiştirme imkânı kısa vadede yoktu. Örneğin 1852'deki savunma harcamalarına bakmak, bu açık ara farkın kaynağı ve kapatılma imkânı hakkında bir fikir verebilir. Bu tarihte Rusya 15,6 milyon İngiliz poundu savunma harcamasında bulunurken, Osmanlı sadece 2,8 milyon pound savunmaya ayırmıştı (Kennedy, 1989: 176). 1853'te savaş başlamadan önce Rusya'nın Karadeniz donanması 40 savaş gemisi, 15 firkateyn, 20 korvetten oluşan yelkenli gemi, teknolojik olarak daha üstün 15 de buharlı firkateyn gemisinden oluşuyordu (Grinevetsky vd. 2015: 653). Fakat Osmanlı'dan farklı olarak Rusya'nın Baltık kıyılarında da güçlü bir donanması vardı ve olası bir savaş sırasında yeni ve teknolojik olarak üstün savaş gemileri inşa etme kapasitesi çok daha güçlüydü.

Karadeniz'deki bu dengesizlik yukarıda açıklandığı gibi Osmanlı devlet adamlarını İstanbul ve boğazların savunması noktasında alarına geçirmişti. Bu tedirginlik Osmanlı'yı 1853 yılı boyunca İstanbul'un savunması

5 Bu dönemde Karadeniz'deki Rus donanmasını gemi gemi inceleyen detaylı bir çalışma için bkz. Sozaev ve Tredrea, 2010: 293 ve devamı

noktasında donanmasını güçlendirmeye zorladı. Fakat, Karadeniz'deki donanma dengesini İmparatorluk lehine değiştirme sorununu iç kapasite ile (yeni gemi inşası ve eyaletlerden donanma desteği isteme) çözmeye imkan yoktu. Dolayısıyla Osmanlı devlet adamları için Karadeniz'deki Rusya lehine olan donanma dengesini değiştirmenin tek yolu Fransız ve İngiliz donanmalarının olası bir savaşta İmparatorluğun yanında yer alacaklarını garanti etmekte. 1853 yazında Fransız ve İngilizlerin Akdeniz donanmaları Beşik Körfezi'ne gelmiş olsalar da, bu Karadeniz için çok fazla bir şey ifade etmiyordu. Yine Ekim ayında Beşik'dan ikişer geminin İstanbul'a yollanması da Karadeniz'deki donanma dengesini değiştirmek için yeterli değildi.

Resim 3: Beşik'da konuşlanan İngiliz filosu, Kaynak, Illustrated London News

Beşik'daki İngiliz ve Fransız donanmasının İstanbul'a gelmesi için Osmanlı devlet adamları ile İngiliz ve Fransız büyükelçiler arasında müzakereler devam etse de, özellikle İngiliz hükümeti bir savaşın patlak vermesini istemiyordu. Dolayısıyla Beşik'daki donanmayı İstanbul'a göndermek İstanbul'u savaş ilan etme konusunda cesaretlendirecekti. İngiltere önceliği Avusturya'nın gözetiminde hazırlanan ve hem Rusya hem de Osmanlı'ya gönderilen çözüm önerisi üzerinden krizi yatıştırmaktı. Viyana Notu olarak bilinen bu öneri Rusya lehine bir çözüm öngördüğü için Osmanlı devlet adamlarının olası bir savaşta İngiltere'nin kendi yanlarında olacağına yönelik güvenlerini de sarstı. Üstelik Ağustos ortasında dönemin Dışişleri Bakanı Mustafa Reşid Paşa, Osmanlı'yı desteklemekte daha istekli olan Fransa'nın elçisinden destek istese de, bu desteği kabul görmedi (Badem, 2010: 83).

Tablo 4: İstanbul'a Gelen Savaş Gemileri ve Güç Kapasiteleri
(*Illustrated London News*, 19 November (Kasım) 1853: 435; Lambert, 2016: 74)

Fransız Gemileri		İngiliz Gemileri			
Adı	Silah Sayısı	Adı	Silah Sayısı	Adı	Silah Sayısı
Ville de Paris	120	Britannia	120	Firebrand	6
Valmy	120	Trafalgar	120	Sampson	6
Montebello	120	Albion	90	Niger	14
Napoleon	90	Rodney	90	Wasp	14
Charlemange	90	Vengeanoë	84	Fury	6
Jupiter	80	Bellerophon	78	Inflexible	6
Bayard	80	Sanspariel	71	Ardent	4
Mogador	16	Arethusia	50	Caradoc	4
Sane	16	Leander	50	Shearwater	4
Caton	16	Retribution	28	Spitfire	4
Labrador	16	Furious	16	Triton	4
Narval	16	Tiger	16		
Toplam	780			Toplam	885

İstanbul'un güvenliği önemli ölçüde sağlanmış olsa da, Ekim ayının ortasında Osmanlı devlet adamları savaş ilan etmek için Beşikâ'daki donanmaların İstanbul'a gelmesine büyük önem veriyordu. Bu hem büyük güçlerin desteğini garanti etmek anlamına gelecek hem de Karadeniz'deki donanma dengesini Osmanlı lehine değiştirecekti. 12 Eylül gecesi savaş yanlısı Damat Mehmed Ali Paşa, Vezir Mustafa Naili, Reşid Paşa ve Şeyhülislam, Padişah Abdülmecid ile buluştuğunda Rusya'ya savaş ilan etmeden önce büyük güçlerin desteğini netleştirme konusunda anlaştılar (Saab, 1977: 86-7). Bu netlik kendini 16 Eylül'de göstermeye başladı ve önce İngiltere bir gün sonra da Fransa Viyana Notu'nu tanımadıklarını ve artık onun üzerinden bir müzakere yürütülmeyeceğini ilan ettiler. Bu tavır değişikliği doğrultusunda 23 Eylül'de Lord Clarendon Beşikâ'daki İngiliz donanmasının İstanbul'a gönderilmesi emrini verdi (Temperley, 1936: 360; Palmer, 1987: 22). Bu son bilgi o zamanın iletişim teknolojisi göz önüne alındığında İstanbul'a ulaşmak için bir süre daha bekleyecekti. Fakat Viyana Notu'na yönelik tavır değişikliği Osmanlı devlet adamlarındaki İngiltere'nin olası tavrı konusundaki belirsizliği önemli ölçüde azaltmıştır.

İngiltere'nin desteği konusundaki netlik Raşid'in savaş kararının alındığı 25-26 Eylül'de toplanan Meclis-i Vala'daki konuşmalarına yansdı. Kendisine "büyük güçler bizimle olacak mı?" şeklindeki soruya (Badem, 2010: 96) önceki toplantılardan farklı olarak daha olumlu bir yanıt verdi. Meclis 26 Eylül'de savaş kararı olsa da, karar Padişah'ın onayı ve Şeyhülislam'ın fetvasının ardından ancak 4 Ekim'de resmileşti. Aynı gün Clarendon'un emri İstanbul'a ulaşmış (Temperley, 1936: 354) olsa da, Osmanlı devlet adamları bir süredir İngiltere'nin Beşik'a'daki donanmayı İstanbul'a göndereceğine kesin gözüyle bakıyordu. Zaman İngiltere'nin Beşik'a'daki donanmayı İstanbul'a gönderme niyetini Osmanlı devlet adamları açısından daha net hale getirmişti. Fakat yine de, destek somut hale dönüşene kadar Osmanlı savaşı başlatacak adımı atmamak yerine karşı tarafa Tuna eyaletlerinden çekilmek için 15 günlük süre tanımayı tercih etti. Bu ultimatoma Rusya'ya verildiği gün Reşid Paşa hem İngiliz hem de Fransız elçilerden Beşik'a'daki donanmaların İstanbul'a getirilmesini resmi olarak talep etti. 20 Ekim'de Stratford, Beşik'a'daki İngiliz donanmasını İstanbul'a çağırdı. Karadeniz'deki donanma dengesi artık önemli ölçüde sağlanmış, üstelik de iki büyük gücün Osmanlı yanında yer alacağı netleşmişti. 22 Ekim'de Osmanlı ordusu Tuna'yı geçerek Rus hedeflerine saldırınca savaş filli olarak başladı.

Resim 4: Ağustos 1853'te Fransızların 120 silahlık savaş gemisi Friedland, Osmanlı-Rusya krizinin tırmandığı dönemde uğradığı kaza sonucu tamir edilmek için İstanbul'a geldi. Bu durum 1841 sözleşmesinin (barış zamanında savaş gemileri boğazlardan geçemez) ihlali olsa da, tamir gerekçesi İstanbul'a gelmesi için işe yaradı.

Tuna ve Kafkas Cepheleeri

1853'te Osmanlı nüfusu gayrimüslimler de dahil 35 milyon civarındaydı. Bunun 13 milyonunun Ortodoks Hıristiyanlardan oluştuğu ve gayrimüslimlerin askerlikten muaf oldukları düşünülürse Osmanlı bütün nüfusunu askeri olarak mobilize etme imkânına sahip değildi. Buna karşılık Rusya'nın bu tarihteki nüfusu Osmanlı'nın yaklaşık iki katıydı ve çok daha fazla askeri savaş alanına sürme imkânına sahipti. Askeri teknoloji savaşlarda asker sayısının önemini kısmen azaltmış olsa da, Osmanlı askeri teknoloji olarak da Rusya ile yarışacak bir düzeyde değildi. Yeniçeri düzeni yeni kaldırılmış ve modern ordu kurma çabaları Balkan orduları özelinde belli bir aşama kaydetmişse de, Doğu'daki ordular için aynı modern örgütlenme seviyesinden bahsetmek mümkün değildi (Uyar ve Erickson, 2009: 159). Üstelik büyük bir orduyu finanse edecek ekonomik kaynak bulmak da Osmanlı devlet adamları için önemli bir sorundu. Örneğin 1853 Ekim ayına geldiğinde savaşa hazırlık için mobilize edilen asker artık ekonomi için ciddi bir yük olmaya başlamış (Köremezli, 2013: 55) ve savaşın başlamaması halinde böylesine büyük bir orduyu sürdürmenin sorunları ortaya çıkmıştır.

Tanzimat döneminde orduda modernleşme çabaları paralelinde asker sayısı 73.000'den 1851 yılında 143.000'e ulaşmıştı (Gürsaka, 2010: 122). Fakat, aynı yıl Rusya'nın toplam asker sayısı 560.000'e karşılık gelmektedir. Singer ve Small'ın Ulusal Maddi Kapasite veri seti (1972: 14-48) kullanılarak oluşturulan Tablo 5'e göz atıldığında iki ülke arasındaki asker sayısının arasında çok büyük fark olduğu görülebilir. Bu veri setindeki Osmanlı'ya ait rakamlar fazla güvenilir olmasa da, mevcut çalışmalar ile karşılaştırıldığında ilgili rakamların Rusya ile asker sayısı noktasındaki asimetrik farkı giderecek bir değişiklik göstermediği söylenebilir.⁶ Örneğin 1851 yılı için Osmanlı arşivine bakılarak bulunan 143.000 rakamı veri setindeki 150.000 sayısına karşılık gelmektedir. Buradan hareketle tarafların asker sayısı bağlamında şu söylenebilir: Osmanlı'nın asker sayısı ve yeni asker mobilize etme kapasitesi Rusya ile karşılaştırıldığında bu ülkenin yaklaşık 5/1'i kadardır.

6 Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından hazırlanan bir çalışmada 1853 yılı için Tuna cephesine Mısır kuvvetleri de dahil 140.000 askerin sevk edildiğini, Kafkas cephesinde ise 150.000 asker bulunduğunu belirterek toplamda Osmanlı'nın asker sayısının 290.000 olduğunu ileri sürer. Besbelli, 1977: 32

Tablo 5: 1850-1854 Yılları Arasında Rusya, Avusturya ve Osmanlı'nın Asker Sayıları

Yıllar	Rusya	Avusturya	Osmanlı
1850	871,000	434,000	145,000
1851	560,000	461,000	150,000
1852	756,000	487,000	150,000
1853	761,000	514,000	160,000
1854	1,100,000	540,000	160,000

Osmanlı için savaş kararının verildiği 1853 yılına özgü bir başka ciddi sorun, karşı tarafın yani Rusya'nın asker sayısı ve cephelere asker transferleri hakkında ciddi istihbarat eksikliğinin yaşanmasıdır. Örneğin Tuna cephesindeki Rus askerleri hakkında istihbarat toplaması için buraya gönderilen Miralay İslam Bey, 7 Haziran'da bu bölgeye vardı ve buradan geçtiği ilk mektubunda bilgi alma sorunlarından bahsetti. Bu mektuba göre, Basarabya'daki Rus askeri konuşlanması hakkında bilgi almak imkansız olduğu gibi, Avrupalılar da dahil yerel işbirlikçilerin sıkı Rus kontrolünü aşıp Rusların kontrolündeki bölgelere sızması imkansızdı (Köremezli, 2014: 196). Kısacası, asker sayısındaki asimetri, ordunun finansmanı, askeri teknoloji eksikliği ve ordudaki örgütlenme zaaflarının yanı sıra karşı tarafın asker sayısı ve hareketliliği hakkında bilgi edinme sorunları 1853 yılı boyunca Osmanlı devlet adamlarının çözmesi gereken sorunların başında geliyordu.

Asker sayısı sorununu çözme noktasında en etkin yöntem eyaletlerden asker katkısı talep etmektir. Bu doğrultuda Mayıs 1853 sonunda Osmanlı, Kuzey Afrika eyaletleri Mısır ve Tunus'tan asker yardımı talep etti. 10 Haziran tarihinde Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa, başkentini istediği orduyu kısa süre içinde İstanbul'a göndereceğini ilettili (Özcan, 2012: 47). Ağustos ayının ortasında iyi yetişmiş disiplinli askerlerden oluşan 35.000 kişilik Mısır (ve Tunus) ordusu (Temperley, 1934: 272; Palmer, 1992: 123) İstanbul'a ulaştığında karar vericiler için askeri denge noktasında önemli bir moral kaynağı oldu. İstanbul'a gelen Mısır ordusu Eylül Ekim aylarında Tuna cephesine doğru sevk edildi. Bu cephede çok sayıda isyanı bastıran deneyimli ve modern ordu disiplinin iyi bilen Ömer Paşa bulunuyordu. Savaşın hemen öncesine bakıldığında Osmanlı asker sayısında kısmi bir denge sağlanmıştı. 24 Eylül tarihli bir gazete iki ordunun asker gücünü kıyasladığı haberinde Osmanlı yanlısı bir çizgisine rağmen şu rakamları veriyor. Buna göre Tuna eyaletlerinde ve Basarabya'da konuşlanmış Rus kuvvetlerinin sayısı 110.000

piyade ve 25.000 süvariden (atlı asker) oluşurken, Osmanlı ordusunda 75.000 piyade 8.000 de süvari mevcuttu (Illustrated London News, 17 September (Eylül) 1853: 223). Hazırlıklar ve Kuzey Afrika'dan gelen destekler sayesinde piyade sayısında kısmi bir denge sağlanmış olsa da, süvari sayısı üzerinden bir kıyaslama yapıldığında, asimetrik fark kapatılmamıştı.

Resim 5: Savaş Öncesinde Osmanlı Ordusuna Ait Bir Grup Yedek Asker (Redif), Kaynak, The Illustrated London News

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından hazırlanan bir çalışma Rus ordusunun 3 Temmuz 1853'teki asker sayısına bakıldığında 128.000'i Tuna, 160.000'i de Kafkas cephesinde olmak üzere 288.000 askerın Osmanlı'ya karşı cephelerde konuşlu olduğunu söyler (Besbelli, 1977: 36). Fakat farklı kaynaklar Kafkas cephesinde sayı olarak Osmanlı ve Rus ordusunun savaşın hemen öncesinde bir dengeye sahip olduğunu tespit etmiştir. Osmanlı, Kafkas cephesinde (Erzurum, Kars ve Batum bölgelerinde) 1853 yılının başında 40.000 civarında askere sahipken (Klapka, 1855: 38), yıl boyunca Arap ve Kürt bölgelerden gelen destekle birlikte bu sayıyı savaşın hemen öncesinde 70.000'in üzerine çıkarmayı başarmıştır. Fakat bu ordunun temel sorunu Rus ordusu ile kıyaslandığında [o tarihte 80.000 asker Kafkas cephesinde konuşlanmış (Klapka, 1855: 38)] sayısı değil, modern bir yapılanmaya sahip olmaması ve buradaki komutanların da modern askeri eğitimden yoksunluğuydu. Örneğin, tarihçi Cevdet Paşa sayısı yetmiş bine ulaşan bu ordunun nizamsızlık nedeniyle parça parça dağıldığından bahseder (Cevdet Paşa, 1953: 100). Kafkas cephesinde sayı

olarak daha dengeli bir ordunun bulunması, buna karşılık Tuna cephesinde süvari sayısındaki asimetri karar verme sürecini de etkiledi.

Kafkas cephesinde Osmanlı'nın Ruslara karşı önemli avantajı Rusya kontrolündeki Kafkas topraklarında bulunan Müslüman nüfustu. Bu nüfus uzun bir süredir Rusya egemenliğine dirense de Osmanlı'dan maddi yardım alması mümkün olmamıştı. Rusya ile savaş güçlü bir ihtimal olarak ortaya çıkınca Osmanlı devlet adamları dikkatlerini buradaki Müslüman nüfusa yöneltti. Savaş ihtimalinin ortaya çıkması ile bölgenin önemli liderlerinden Şeyh Şamil harekete geçmiş ve ordusu ile Osmanlı sınırlarına doğru ilerlemeye başlamıştı. Dağıstan bölgesinden Tiflis'e kadar gelen Şeyh Şamil aynı zamanda olası savaş için kendi bölgesinden asker toplama işini de paralel bir şekilde sürdürdü. Bu çabasının sonunda Şeyh Şamil Eylül ayının başında 10.000 civarında asker toplamıştı (Gammer, 1994: 268). Sonunda Sultan Abdülmecid 9 Ekim 1853'te uzun süredir Ruslara karşı direniş gösteren Şeyh Şamil'e bir mektup göndererek Rusya'ya karşı cihada katılmasını talep etti (Karpat, 2001: 38). Dolayısıyla, çoğunluğu Müslüman olmayan nüfusa sahip Tuna vilayetlerinden farklı olarak Kafkas cephesinde Osmanlı kendisini daha avantajlı görüyordu. Bu durum savaş kararı öncesindeki olası askeri manevralara ilişkin tartışmalara da yansdı. Osmanlı devlet adamları Tuna cephesinde bir savunma taktiği üzerinde düşünürken, Kars cephesinde hem Ruslara denk asker sayısını hem de Kafkas bölgesindeki Müslüman nüfusu göz önüne alarak saldırı temelli bir taktik tercih ettiler.

Resim 6: Tuna Ordusunun Komutanı Ömer Paşa

1853 yılı boyunca yaşanan değişime bakıldığında asker sayısında ciddi bir artış sağlanmış Arap bölgelerinden ve Kuzey Afrika'dan önemli miktarda asker cephelere sevk edilebilmiştir. Fakat cephe düzleminde iki ordu arasındaki asimetrinin büyüklüğü önemli ölçüde hafifletilse de, toplam asker sayısı göz önüne alındığında Osmanlı'nın Rusya ile hem asker sayısı hem de orduların nizami örgütlenmesi noktasında boy ölçüşebilecek bir kapasitesi yoktu. Savaş kararının hemen öncesinde İngiltere ve Fransa'nın donanma desteği ciddi ölçüde güvenceye alınmış olsa da, bu iki ülkenin olası bir savaşta cephelere Osmanlı yanında savaşacak askeri güç göndereceğinin bir garantisi elde edilmemişti. Dolayısıyla İmparatorluk, savaş kararının verildiği tarihte kara savaşları noktasında önemli ölçüde kendi mobilize ettiği orduya güvenmek zorundaydı.

Değerlendirme

Osmanlı devleti kendisinden askeri olarak çok daha güçlü Rusya'ya 1853'de neden savaş ilan etmiştir? Bu çalışma ilgili soruya Osmanlı lehine yıl boyunca değişen güç dengesine bakarak cevap vermeye çalışmıştır. Yukarıdaki üç konudaki (Boğazların savunması, Karadeniz dengesi ve asker sayıları) veriler dikkate alındığında savaş kararı bağlamında bir kaç tespit yapılabilir. Birincisi, Osmanlı devlet adamlarının en önemli kaygısı olan İstanbul'un denizden ani bir saldırıya açık olması sorunu önemli ölçüde çözülmüştür. Dolayısıyla, bu korkunun giderilmesi savaş kararının en önemli motivasyonlarından biri olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle İstanbul ve boğazları savunma konusunu çözen Osmanlı devlet adamları olası bir yenilginin maliyetini önemli ölçüde düşürmüştür.

Savaş kararlarında riskin büyüklüğü önemli olduğu kadar, kazanma imkanının büyüklüğü de devlet adamlarının savaş lehine tercihte bulunmalarını etkiler (Balcı vd., 2018). Bunu gerçekleştirebilecek iki dinamikten ilki Karadeniz'deki donanma dengesinin Osmanlı lehine değişmesiydi. Bu Osmanlı'nın kendi kapasitesi ile sağlama imkânı olmayan bir şeydi ve dönemin en büyük deniz gücü olan İngiltere'nin desteği kritik bir öneme sahipti. Bu nedenle Osmanlı devlet adamları ısrarlı bir şekilde İngiliz donanmasının İstanbul'a gelmesi ve olası savaşta Osmanlı safında savaşması için üst düzey bir enerji harcadılar. Savaş fiili olarak başlamadan yani 22 Ekim'den önce İngiliz ve Fransız donanmalarının İstanbul'a gelmesinin kesinleşmesi Osmanlı devlet adamları için savaşı kazanma ihtimalini artırdı.

Son olarak ise, Rusya ile savaş sadece Karadeniz ile sınırlı değildi ve savaş kazanmak için kara çarpışmalarında Osmanlı'nın askere ihtiyacı vardı.

Eyaletlerden gelen destekler büyük bir moral ve katkı olsa da, Osmanlı'nın toplam asker sayısı Rusya'nın çok gerisindeydi. Fransa ve İngiltere donanma desteği vermiş olsa da, asker noktasında 1853 yılı boyunca sonuç alınan bir müzakere gerçekleşmedi. Dolayısıyla 1853 yılının başından farklı olarak Osmanlı iki konuda (İstanbul'un savunması ve Karadeniz'de denge) ciddi ilerleme sağlarken, bir konuda (kara gücü) dengeyi değiştirecek büyük bir sıçrama yaşamadı. Yine de, Fransa ve İngiltere'nin müttefiklik desteği doğrudan asker yardımı anlamına gelmese de, danışmanlık ve teknolojik silah transferi için bir zemin sağlıyordu. Bu nedenle bu iki büyük güçle müttefik olmanın, Rusya ile olan askeri güç sayısındaki asimetriye Osmanlı liderleri açısından hafifletici bir etkide bulunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, 1853 yılı boyunca askeri dengede Osmanlı lehine yaşanan bu değişikliklerin savaş kararının alınmasında, mevcut literatürde öne sürülen diğer birçok dinamik kadar önemli rol oynadığı söylenebilir. Osmanlı devlet adamları Mayıs 1853'den farklı olarak Eylül ayı sonuna gelindiğinde, İstanbul'a yönelik ani Rus saldırısına karşı bir deniz savunması oluşturabilmiş, Karadeniz'de aleyhine olan donanma dengesini önemli ölçüde değiştirmiş ve iki cephede savaşmaya hazır orduları konuşlandırabilmiştir. Bu askeri gelişmeler Rusya ile sorunu diplomasi yoluyla çözmeyi amaçlayan karar vericilerin elini zayıflatırken, savaş kanadını avantajlı hale getirmiştir. Sonuçta savaş kanadı öne çıkmış ve 4 Ekim'de resmi olarak ilan edilen savaş, 22 Ekim 1853'de Ömer Paşa komutasındaki ordunun Tuna'yı geçerek Rus hedeflerine saldırması ile başlamıştır.

Kaynakça

- BADEM, C. (2010), *The Ottoman Crimean War (1853-1856)*, (Leiden: Brill)
- BALCI, A., KARDAŞ T., EDİZ İ. ve TURAN Y. (2018), "War Decision and Neoclassical Realism: The Entry of the Ottoman Empire into the First World War", *War in History*, Doi: 10.1177/0968344518789707
- BESBELLİ, S. (1977), *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekatı*, (Ankara: Gnkur. Basımevi)
- BOSTAN, İ. (1996), "Gemi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, Cilt: XIV, 8-15
- CEVDET Paşa (1953), *Tezâkir 1-12*, Yayınlayan Cavid Baysun, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi)
- ÇOKER, F. (1994), *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler* (Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh Basımevi)
- DÜZCÜ, L. (2012) *Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- GAMMER, M. (1994), *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan*, (London: Frank Cass)
- GOLDFRANK, D. (1994), *The Origins of the Crimean War*, (London: Routledge)
- GOOCH, B. D. (1956), "A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War", *The American Historical Review* 62 (1): 33-58
- GRINEVETSKY, Sergei vd. (2015), *The Black Sea Encyclopedia*, (London, Springer)
- GÜRSAKAL, G. (2010), "Osmanlı ve Büyük Güçlerin Askeri Harcamalarına Karşılaştırmalı Bir Bakış (1840-1900)" *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, 115-131
- HOUGHTON, J. (2012), *The Navies of the World, 1835-1840*, (Melbourne: Inkifingus)
- KARPAT, K. (2001), *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the late Ottoman State*, (Oxford, Oxford University Press)
- KENNEDY, P. (1989), *The Rise and Fall of the Great Powers*, (New York: Vintage)
- KLAPKA, G. (1855), *The War in the East: From the Year 1853 Till July 1855*, (London: Chapman and Hall)
- KÖREMEZLİ, İ. (2013), *Ottoman war on the Danube: state, subject, and soldier (1853-1856)*, PhD Dissertation, Department of International Relations İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara
- KÖREMEZLİ, İ. (2014), "Shpion vs. Casus: Ottoman and Russian Intelligence in the Balkans during the Crimean War (1853-56)", *Middle Eastern Studies*, 50 (2): 192-207
- KURTOĞLU, F. (1927), *1853-1855 Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi*, (İstanbul, Devlet Matbaası)
- LAMBERT, A. (2016), *The Crimean War: British Grand Strategy against Russia, 1853-56*, (London: Routledge)
- NECHKINA, M. 1953), *Russia in the Nineteenth Century, Part 1, Volume II of The History of Russia*, (American Council of Learned Societies)
- ÖZCAN, B. (2012), "1853-1856 Ottoman-Russian War and Egypt State", *Ekev Akademi Dergisi*, 16(51): 45-59
- ÖZCAN, B. (2008), *Sinop Deniz Felaketi* (İstanbul: Deniz Basımevi)

- PALMER, A. (1987), *The Banner of Battle: The Story of the Crimean War*, (New York: St. Martin's Press)
- PALMER, A. (1992), *The Decline and Fall of the Ottoman Empire* (New York: M. Evans & Co.)
- RICH, N. (1985), *Why the Crimean War?: A Cautionary Tale*, (Hanover: University Press of New England)
- SAAB, A. (1977), *The Origins of the Crimean Alliance.*, (Virginia: University of Virginia Press)
- SINGER, J. vd (1972), "Capability Distribution, Uncertainty, and Major Power War, 1820-1965", içinde Bruce Russett (ed) *Peace, War, and Numbers*, (Beverly Hills: Sage): 19-48, *National Material Capabilities* (v5.0)
- SLADE, S. A. (1867), *Turkey and the Crimean War: A Narrative of Historical Events*, (London: Smith, Elder)
- SOZAEV, E., ve TREDREA J. (2010), *Russian Warships in the Age of Sail, 1696-1860: Design, Construction, (Careers and Fates*, Naval Institute Press)
- TEMPERLEY, H. (1934), "Stratford de Redcliffe and the Origins of the Crimean War", *The English Historical Review* 49 (194): 265-298
- TEMPERLEY, H. (1934a), "The Alleged Violations of the Straits Convention by Stratford de Redcliffe between June and September, 1853." *The English Historical Review* 49 (196): 657-672
- TEMPERLEY, H. (1936), *England and the Near East: The Crimea* (London: Longmans, Green and Co.)
- TUCKER, S. C. (2009), *A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East*, (Santa-Barbara, California: ABC Clío)
- UYAR, M. ve ERICKSON E. (2009), *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürks*, (Santa-Barbara, California: ABC Clío)